

Asociace spisovatelů: Sjezd spisovatelů 2022

Ivana Myšková: Spisovatel jako problém aneb život mezi poctěností a zavržeností

Vážené spisovatelky a spisovatelé, vážení lidé knih.

Spisovatele nikdo nepotřebuje. Od spisovatele nikdo nic neočekává. Na spisovatele nikdo není zvědavý. Spisovatel je anachronismus a atavismus. Spisovatel je Darwinův hrbolek a zakrslý ocásek. Spisovatel je chyba v systému. Vezmeme-li tato vágní tvrzení vážně, může nás to vrhnout přinejmenším do skepse, když ne do deprese. Pokud už skeptičtí a depresivní jsme, může nás to naopak ze skepse a deprese vytrhnout a osvobodit.

Nikdo ode mě nic nepotřebuje. Nikdo ode mě nic neočekává. Nikdo na mě není zvědavý. Nikdo si na mě nečiní žádný nárok a já nejsem nikomu nic dlužna. Nemusím plnit žádná zadání. Jak obrovská úleva! Právě v tomto zdánlivém znicotnění může tkvět největší síla. Představte si, že se nacházíte v jakési časoprostorové kapse, kde vás nikdo nedohledá, neboť je úplně mimo jakýkoli společenský a politický systém. Do této kapsy bychom měli – alespoň mentálně – zalézt jen se systémem jazykovým, chceme-li opravdu svobodně tvořit. A v této kapse bychom si neměli lhát. Kdo by chtěl mít taky v pelíšku nalháno, fuj!

„Myslím, že každý spisovatel bez výjimky je vždycky ve vyhnanství. Prostě proto, že se od přírody nepodrobuje obyčejným schématům.“ Řekl můj oblíbený spisovatel Witold Gombrowicz v jednom ze svých posledních rozhovorů.

Jenomže dnešní literární provoz po spisovateli požaduje, aby se schématům podroboval. Aby se podroboval schématům knižního trhu a institucí podporujících živou literaturu. Jenže to, co podrobený autor ztrácí, může být nakonec zásadnější než to, co získává. Představte si Kafku na Světě knihy s jeho misofonií... Jen by si zacpával uši! Ale měl by přitom úžasně fotogenický, tragický výraz.

„Umělec, jak ho vidím já,“ psal můj milý Gombrowicz, „je ve své podstatě člověk nenormální. (...) když je člověk zdravý, v dobré formě – stručně řečeno, když je normální -, netvoří umění. (...) Stačí, že existuje.“

To spisovatel je – ohledně existence – strašně neskromný. Chce z ní ještě něco vydolovat, něco si v ní objevit, čehož obvykle docílí reflexí vlastní i nevlastní existence a snováním fikčních světů na pestré škále od nudné konformnosti až ke švihlé ujetosti. Vystačí si obvykle se svým mateřským jazykem, se kterým

provádí nejrůznější cviky a kejkle. Jde o podivnou kratochvíli, vyvolávající oprávněné podezření... Na toho bacha! Má něco za lubem!

Tok mé řeči nebyl nikdy natolik svižný, aby jej druzí, rétoricky zdatnější, nevysoušeli či nepřehrazovali a nepouštěli do něj své vlastní, dravější řečové toky. Takže ano, mluvmе spolu, ale hlavně jeden druhému trpělivě naslouchejme. Dnes nedokážu přesně rekonstruovat, kdy a za jakých okolností jsem poprvé objevila nebývalé uspokojení z možnosti skládat slova tak, jak jen já uznám za vhodné, aniž by mi do toho někdo drze kecal. Možná někdy v devíti deseti letech. V konformním prostředí základní školy, které soustavně potíralo projevy jinakosti, mi psaní jakkoliv blbých básniček, pitvorných loutkových her či epigonských próz umožnilo projít si procesem individuace a přetrpět období nuceného nevyčuhování když už ne bez újmy, tak aspoň s vědomím, že v mém životě může existovat cosi nevnučeného a radostně svobodného. A věděla jsem, že je mi to natolik drahé, že si to musím za každou cenu uhájit. Už tehdy se ve mně sbíral odpor k tehdejšímu školskému systému, který spíše deformoval, než formoval, a později jsem tímto odporem potřela systémy jako takové. Dospěla jsem tak daleko, že jsem opustila tři celkem pěkná zaměstnání ve stabilních institucích a jsem rozhodnuta, jakkoliv sebedestruktivní to je, na volné noze setrvat. Spojovat svou identitu s jakoukoli, i bohulibou kulturní institucí, mi vlastně bylo protivné. Mohla jsem se sice schovat v roli, nicméně každá role je svému nositeli po čase poněkud těsná... Bylo mi protivné muset být loajální i v případě, že s jistými kroky nesouhlasím, bylo mi protivné respektovat hierarchie pracovních pozic, bylo mi protivné přecházet mlčením očividné přešlapy a boty. O korupci se mluví zejména v souvislosti s politikou, nicméně já vidím korupci i v zaměstnaneckém poměru nebo v literárním provozu...

Po současném spisovateli se v podstatě chce to, co po mně chtěli na základce a v zaměstnání – aby se normalizoval. Aby naplňoval předepsaná schémata, aby dodržoval protokol – copak by královna Alžběta II. byla miláčkem národa těch neuvěřitelných sedm dekad, kdyby zlobila?

Existence spisovatele a spisovatelky, myslí-li to se psáním opravdu vážně, bývá často nepublikovatelná. Ať už proto, že většinu času zdánlivě nic nedělá, a je tedy pro pozorovatele dosti nudná, anebo proto, že zrovna manicky píše a nezajímá ho či ji nic než psaní, nebo se plácá v depresích, odnikud nikam, bez zázemí, s minimem peněz na účtu, když už mu nikdo nechce půjčit nebo si, hrdý či hrdá, půjčit odmítá... Řeknu vám, po první knížce jsem zažívala zvláštní paradox – ještě nikdy jsem neměla tolik prestiže a zároveň tak hluboko do kapsy. Prozaik ostatně peníze nepotřebuje, živ je z paradoxů a nekonečných vnitřních konfliktů. Naštěstí tu máme literární provoz, který trhliny zahladí jako

vrásky ve Photoshopu a milosrdně nám pomůže s věrohodnou kamufláží. Současný literární provoz totiž nevyhledává spisovatele – vyhnance, šilence, běsa, ale spisovatele jako „jednoho z nás“, tedy ne toho, kdo stereotypy naleptává, ba přímo boří, ale toho, kdo je naopak pečlivě lepí a ochraňuje jako národní poklad.

Úspěšný spisovatel dnes nemusí umět ani psát, říkají knižní marketáči, a mají pravdu. A co musí umět? Musí být aktivní na Twitteru, Facebooku, Tik Tok, Instagramu. Musí se čtenáři vnutit všemi dostupnými kanály. Fotkami, krátkými statusy, videi. Ke svým roztěkaným, onlinovým čtenářům promlouvá jejich roztěkaným onlinovým jazykem. Hlubokému čtení odzvonilo, vy zakrslé ocásky! Jakého čtenáře chceš, takový buď autor! Chceš být v kurzu? Hoň trendy, hoň lajky. Piš krátký úderný statusy a jednou za rok je rozved' do románu. Vypočítej hodiny, co jsi strávil u kompu a ideálně ještě v archivech. Ať má čtenář pocit, že hákuješ v práci jako on. Budeš mu srozumitelnější. A do té knihy s pevnou vazbou nasázej pár jakože faktů z wiki, ať má čtenář pocit, že si za svý prachy v pevný vazbě taky něco odnáší... Říkám tomu materializace čtení. A dá se tomu porozumět. Kdo by chtěl být imrvére ve vyhnanství? Kdo by si nechtěl hovět v pelíšku jednoznačných sympatií?

Za největší bolest současné české prózy, mohu mluvit jenom o ní, básníci prominou, považují právě líbivost. Jenže autor by měl unést, když se nelíbí. K čemu pak má to zbytnělé a přebujelé ego? Neměl by počítat jen s ovacemi, ale taky s valníkem hnoje před slovutným divadlem, v němž se hraje jeho kus. Jako Thomas Bernhard, když mu tehle symbol opovržení rozhořčení venkované přivezli před Burgtheater v den premiéry hry Náměstí hrdinů. Ten samý Thomas Bernhard ovšem taky se znechucením, pokrytecky, přijímal nejrůznější rakouské literární ceny. Život mezi poctěností a zavržeností, to je život spisovatele. Jeden den velikášství, druhý den nicotnost. Samozřejmě, každý autor nemusí být maniodepresivní jako já, to nevyžadují. Nicméně chuť zničit všechno, co jste kdy napsali, otevírá možnost začít jinak. Pochybnost je živnou půdou hledačství.

V českém a moravském literárním provozu stačí k úspěchu velice málo. RECEPT NA ÚSPĚCH: Především téma – snadno mediálně uchopitelné, nejlépe časově uzavřené, z nedávné či dávnější historie. Příběh – musí odsýpat a na ničem se nezadrhnout, na konci nutně s nadějí. Jazyk – mdlý, zkrocený neimaginativní, bez expresivních výrazů a metafor, věty krátké, er forma v přítomném čase, která vytvoří zdání napětí a dramatičnosti, i když příběh dramatičnost postrádá, neboť mu hapruje kompozice.

Literárně-mediální provoz se velmi podobá provozu turistickému. Chce známá, osvědčená jména jako známé osvědčené destinace. Autor je destinace, knihy –

hotely all inclusive. Musí tam být všechno, co si čtenář zaplatil. Nestojí o nějaké inovace, i když jde o novinku. Ať i ta novinka vypadá jako rok dva tři stará novinka, ať je to jako loni, předloni a příští rok. Jako turismus snímá z cestování zážitek jinakosti, protože turisté neznámé poznávají v omezené míře tak, aby se neznámé proměnilo jen v lehce pozměněné známé, tak literární provoz snímá z literatury chorobnost, perversnost, přesah a kritičnost. Co ale literatuře zbývá, přijde-li o svou podrývačskou funkci?

Literární provoz se nám snaží namluvit, že tvorba je tvořeníčko, koníček a zábavička, nezávazná hra, ze které, heleme se, vyjde knížka místo děťátka. Jenže v literatuře jde o krk. Je to zápas. Možná to psaní a publikování chápu směšně fatálně. Možná jsem přestárlá, ujel mi vlak a měla bych se zahanbeně klidit. Možná, že fatálnost a idealismus nemá v současném literárním provozu místo, protože brzdí žádanou průtočnost. Život novinky se omezuje na rok, maximálně na dva. Nepovedla se ti tahle kniha? Nevadí, brzy se na ni zapomene a napřesrok ti přece vyjde další... Jako bychom o své texty žádné zápasy nevedli.

Covid-19 do toho trochu hodil vidle, všechno se nádherně zpomalilo a najednou vznikla kapsa i pro čtenáře, kteří konečně soustředěně četli všechny ty knihy překotně vychrlené kvůli grantovým uzávěrkám a Velkému knižnímu čtvrtku a Světu knihy, Frankfurtu, Lipsku... Jenomže někteří čtenáři pak, nerušení besedami a autogramiádami, seznali, že naletěli, že koupili cosi nezralého a teď je z toho bolí břicho. Nebo to můžeme bezstarostně svést na covid?

Nejobtížnější na psaní je vysvětlit jeho smysl někomu, kdo nikdy nepsal. Literární provoz vás může z téhle šlamastiky vytáhnout, zároveň vás ale namočí do jiné. Objeví-li se vaše tvář na stránkách periodik, či dokonce v televizi, teprve pak získává vaše nepochopitelná kratochvíle hmatatelný smysl, zvláště když tyto snahy můžete podložit pěknými ciframi prodejů či úctyhodnými počty autorských čtení, zahraničních výjezdů a stipendií. Zároveň však vaše mediální zářezy snadno vyvolají iluzi, že vaše dílo kdosi netrpělivě očekává... A právě této iluzi je těžké nepodlehout. Za tuto iluzi se totiž platí oněmi překotně vydanými texty. Jenomže ty nemohou dozrát v dozrávacích plynových komorách jako banány...

Představte si, že vaši knihu čte nemocný člověk, třeba žena kolem šedesátky, velice dušná – třeba se zápalem plic, ne, s plicní fibrózou, způsobenou covidem, takže se každou chvíli bolestivě rozkašle, nadto má silnou vadu zraku, a tak je pro ni každá přečtená věta téměř sportovním výkonem. Televize ji rozčiluje, rádio taky, celý život vášnivě četla, ale nikoli knihomolsky, uměla si vybrat dobrou literaturu, teď ovšem nemůže, je odkázaná na pomoc druhých. A tak jí syn přinese vychvalovanou novinku od vychvalovaného autora, které se prodalo

již několik desítek tisíc. Syn literaturu nesleduje, vychází z předvánočních tipů svého oblíbeného časopisu. Žena knihu otevře. Je to vaše kniha (zadívám se zpytavě do publika). Když syn odejde a ona s námahou překoná další vlnu bolestivého kašle, napije se vody, zhluboka se nadechne, a zvědavě svazek rozevře. Čte velice pomalu, s lupou, protože z brýlí ji třeští hlava, potřebovala by silnější, ale z pochopitelných důvodů návštěvu očaře prozatím odložila, čte jako prvňáček, slabikuje větu za větou a každá přečtená věta je pro ni sportovním výkonem, stále ještě je rozhodnuta knihu dočíst, léky už zabraly, cítí se lépe, ale ve třetině svazek vyčerpaně odkládá na noční stolek, a už jej neotevře. Omlouvám se, že končím takto vyděračsky, ale kolik svých vět byste přečetli v jejím stavu? Jsme zodpovědní za čas a duševní i fyzickou námahu každého svého čtenáře.

Jestli je literatura vymírajícím uměleckým druhem, zachráníme ji jen tím, že budeme psát svobodně co chceme, že se nenecháme strhnout požadavky roztěkaného literárního provozu, pro který jsou naše knihy jen produkt k prodeji, který už za pár týdnů nebo dní zastíní produkt další. Nenechme si v touze po úspěchu vnutit nutnost psát odbyté, nehledané texty, posílat nakladatelům své první verze, se kterými se ani nejobětavější z redaktorů nebude prepisovat, zvláště jste-li zavedený autor, a nakladateli i sobě vyděláte jakýmkoli textem.

Literární provoz je stejně hierarchizovaný jako jakýkoli jiný systém, jsou autoři s frčky za zásluhy a autoři téměř neviditelní, ať už proto, že píšou otravně nejednoznačně, nebo proto, že nikdo ani neví, jak vypadají a nikdo s nimi nemluvil, protože nebydlí v Praze a nepatří do žádné literární partičky...

Před sedmi lety se v bubenečském Podniku během prvního polistopadového Sjezdu spisovatelů mimo jiné probírala i upadající prestiž literatury. Podotknu k tomu jen tolik. Literatura v naší éře roztěkanosti, v níž je obtížné nacházet společný komunikační kód, už nikdy nezíská své dominantní postavení, které měla před rozvojem masmédií, ba ani v éře komunismu, kdy slova spisovatelů měla politickou váhu. Spisovatelé, jako intelektuálové vůbec, už nikdy nezískají dominantní postavení ve veřejném prostoru. Zkrátka proto, že rychlost zabíjí kontext a soustředění nutné k hlubokému čtení. Literatura nemůže konkurovat internetu, televizi, filmu ani jiným médiím. A zcela přirozeně nemůže držet krok s novými technologiemi. No tak ať to prostě nedělá... Ať nedělá nic, co se jí přičí a co ji devaluje. Jen tak je možné uchovat určitou integritu a konzistenci. Přestože literatura nemůže získat zpět žádnou svoji pozici, může si vybudovat jinou – pozici nezávislého média, které nepodléhá zejména myšlenkovým a jazykovým, nejenom marketingovým, schématům.

Pakliže spisovateli nevyhovují požadavky jakéhokoli systému, ať se prostě vzepře i za cenu toho, že si znepřátelí vlivné osobnosti literárního provozu, kteří mu třeba příště zatnou tibepec. Doma budeš! Nikam nepojedeš! Ani na veletrh, ani na stipendium. No a co? Jako spisovatelé máme odhalovat slabiny systému a píchat do nich ostruhami slov. Jestliže systém od spisovatele vyžaduje jako protislužbu souručenství, autocenzuru a nekritičnost, pak je lepší jeho služby nepřijímat. Protože co vlastně jako spisovatelé po sobě chceme? Vymazlené sívíčko s bezpočtem odkazů na naše mediální exhibice, nebo pár knížek, za které se nemusíme stydět třeba i desítky let?

Závěrem jen pár slov k tomuto setkání:

Dobře si uvědomuju, že pořádání tří denního kolokvia, zcela dobrovolnicky, může ubrat velký díl z duševního i fyzického zdraví. Proto jsem se podílu na organizaci sebezáchovně vzdala. Spolu s předchozím výborem, Jonášem Hájkem a Ingrid Arteez, jsem připravovala koncept předchozího sjezdu, který však, s nastalými pandemickými a válečnými událostmi, vzal za své. Jsem ráda, že to kolegové – především naše paní předsedkyně Jitka Bret Srbová a výbor ve složení Tereza Semotamová, Anna Beata Hábllová a Ondřej Buddeus nevzdali a obětovali to, co já jsem literárnímu provozu obětovat odmítla. Je to dobré, přátelé!